

JAANA VIRTÄ

Vuoden sana

Suomen filosofisen yhdistyksen yhden sanan kollokvion teemana oli vaihteeksi yhdyssana: ”sukupuoli”. Talvisessa Jyväskylässä murrettiin muun muassa myyttiä talouden itsenäisestä, maskuliinisia ideaaleja toistavasta toimijasta ja tutustuttiin vinoumiin tieteellisissä julkaisukäytännöissä. Monet esitelmät käsitelivät feminististä filosofiaa analyttisen ja mannermaisen perinteen sisällä. Yhteys sukupuoleen jäi välillä kuitenkin harmillisen köykäiseksi, ainakin päällisin puolin.

Myytti talouden itsenäisestä toimijasta

Islantilaisprofessori Sigrídur Thorgeirsdóttir esitteli finanssikapitalistisen talousjärjestelmän ongelmia. Suoranaisesti sukupuolesta tai sen merkityksestä hän puhui vain vähän, kuten toteamalla, että ”naiset omistavat 2 prosenttia maapallon vauraudesta ja saavat 11 prosenttia palkoista, vaikka tekevät 66 prosenttia työstä”. Pinnan alla maskuliinisuus ja feminiinisyys olivat silti keskeisessä roolissa.

Thorgeirsdóttir kyseenalaisti vallitsevan velkaan perustuvan finanssikapitalistisen talousjärjestelmän ainoana mahdollisena ja huomautti, että sen ongelmat ovat ratkaistavissa rajujen muutosten avulla. Nykyinen järjestelmä perustuu ajatukseen, että itsenäiset, rationaaliset toimijat tekevät toistensa kanssa tasaveroisina taloudellisia sopimuksia, jotka sitovat tilanteesta riippumatta. Thorgeirsdóttir havainnollisti Platonilta peräisin olevalla esimerkillä, kuinka lainan takaisin maksu, toisin sanoen yhdenlaisen taloudellisen sopimuksen pitäminen, saattaa joskus olla jopa moraalitonta. Kuvitellaan, että jollakulla on ystävänsä ase lainassa. Ystävä pyytää sitä takaisin ollessaan vihainen ja uhkaillessaan väkivallalla. Onko moraalisesti oikein luovuttaa asetta, jos on selvää, että sitä käytettäisiin pahaan? Yksinkertaistettu esimerkki osoittaa, etteivät edes sitovina pidetyt taloudelliset sopimukset ole koskaan irrallaan ympäröivästä tilanteesta.

Ajatus ihmisestä vain itsestään riippuvaisena, rationaalisen ja itsekkäänä toimijana noudattaa perinteisiä maskuliinisia ideaaleja ihmisyydestä. Thorgeirsdóttir painotti, että ihmiset elävät jatkuvassa vuorovaikutuksessa toistensa kanssa ja ovat riippuvaisia toisistaan monin eri tavoin. Ilmeisimmin tämä näkyy naisten alueeksi mielletyissä hoivassa. Finanssikapitalistinen käsitys talouden

toimijasta ei sovi yhteen ihmisyhteisöjen todellisuuden kanssa, eivätkä ihmisten väliset vuorovaikutus- ja riippuvuussuhteet palaudu taloudellisen hyötykäsitelmän piiriin kuin keinotekoisesti.

Jos ne sinne kuitenkin palautetaan, suhteiden monet ulottuvuudet jäävät käsittelemättä ja huomiotta. Esimerkiksi poliittisessa keskustelussa yhteiskunnan ja sen jäsenten toimintaa tulkitaan usein yksioikoisen talousajattelun avulla. Tähän myös kannustetaan, ja muunlaiset näkemykset ohitetaan niiden sisältämien ”pehmeiden arvojen” perusteella (kiertoilmaus vähemmän arvostetuille feminiinisille näkökulmille). Kuitenkin me kaikki olemme riippuvaisia muiden pyyteettömästä hoivasta ja anteliaisuudesta vähintään lapsuudessa – monet haluavat koko elämänsä ajan. Paremmassa talousjärjestelmässä oletettu toimija ei olisi yksiuolotteinen äärimaskuliininen ideaali vaan ennemminkin moniuolotteinen yhteisön jäsen, jolla on myös feminiinisiä piirteitä.

Vinomat vertaisarvioinnissa

Saana Jukola kiinnitti puolestaan kuuntelijoiden huomion tieteellisen vertaisarviointimenetelmän käytäntöihin ja niiden ongelmiin. Sukupuoli ei ollut tämänkään esitelmän varsinaisen kohde, mutta se mainittiin yhtenä mahdollisena vinoumien (*bias*) aiheuttajana. Vertaisarviointi on laadunvarmistuksen menetelmänä olennainen osa nykytiedettä. Se ymmärretään objektiiviseksi prosessiksi hyvän tieteellisen julkaisemisen sydämessä, ja sitä noudatetaan kaikissa hyvämaineisissa tieteellisissä julkaisuissa. Inhimillisenä toimintana käytäntö on kuitenkin altis erilaisille vääristymille.

Vertaisarviointi perustuu siihen, että yksi tai useampi alan asiantuntija arvioi tieteellisen kirjoituksen ansiot ja heikkoudet ennen sen julkaisua, ja siihen, ettei ongelmallisia kirjoituksia julkaista. Ideaalisti vain tekstin laadulla on merkitystä, eivätkä muut seikat, kuten kirjoittajan tai arvioijan ominaisuudet, esimerkiksi sukupuoli, vaikuta julkaisupäätökseen. Julkaisuprosessien tutkiminen on kuitenkin osoittanut, ettei näin aina ole. Jukola kertoi, kuinka esimerkiksi kirjoittajan tittelin, rodun, sukupuolen ja sen, mitä yliopistoa hän edustaa, on esitetty vaikuttavan hyväksyviin ja hylkääviin arviointeihin. Arvioijat eivät välttämättä ole edes tietoisia näistä vaikutuksista. Samoin arvioijan omien tieteellisten kiinnostuk-

senkohteiden on havaittu ohjailevan julkaisupäätöksiä, kuten myös sen, viitataan arvioitavassa tekstissä arvioijan omiin tutkimuksiin vai ei.

Huomattava vinouma muodostuu myös siitä, että positiivisen löydöksen tai tilastollisen merkitsevyyden havainneet tutkimukset julkaistaan useammin kuin tutkimukset, joissa ei vastaavia löydöksiä ole. Ongelmaa korostaa, etteivät tutkijat usein edes pyri julkaisemaan tutkimusta, jossa esimerkiksi korrelaatio kahden asian välillä jää löytymättä. Korrelaation puuttuminen on kuitenkin monesti yhtä merkittävä tutkimustulos kuin sen löytyminen. Tilastollista tutkimusta tehtäessä on otettava huomioon, että osa löydöksistä on vain tilastollista sattumaa, eivätkä ne kerro asioiden välisestä todellisesta korrelaatiosta saati syy-yhteydestä. Täten yksittäisen tutkimuksen tulos ei sellaisenaan ole luotettava. Tieteelliseen metodiin kuuluukin tutkimustulosten toistettavuus. Pahimmillaan päädytään tilanteeseen, jossa kymmenestä tehdystä tutkimuksesta julkaistaan vain ne kaksi, joissa tilastollinen merkitsevyys löydetään, vaikka tulokset saattavat mahtua virhemarginaaliin. Tällaisessa tilanteessa julkaistut tutkimukset antavat vääristyneen kuvan koko tutkimusaiheesta, sen tuloksista ja siitä, kuinka paljon aiheesta on tutkittu.

Jukola toi esiin, kuinka vertaisarvioinnin vinoumia pyritään vähentämään piilottamalla arvioitavan tutkimuksen tekijät arvioijalta ja päinvastoin. Tämä toki auttaa vähentämään kirjoittajan ominaisuuksiin perustuvaa vinoumaa, mutta ei vähennä muita. Ongelmatonta keinoa tutkimusten laadun arviointiin ei ole kehitetty, joten olennaista onkin kysyä, mikä on vinoumien vaikutus ja miten sitä voisi vähentää. Jukola pohtikin juuri sitä esitelmässään, mutta hän olisi voinut avata sukupuolen roolia vinoumien aiheuttajana enemmänkin. Tutkimuksia sukupuolen roolista niin kirjoittajan, arvioijan kuin tutkimusaiheen osalta kuitenkin riittää.

Sukupuoli automaattisena kategorisointina

Omassa esitelmässäni kiinnitin huomion ihmisen tapaan liittää monet asiat automaattisesti tiettyyn sukupuoleen. Nämä kategorisoinnit, joita kutsun ausomuksiksi (suomenkos Tamar Szabó Gendlerin termille *alief*), ovat tunnepitoisia toimintatapumuksia. Esitän niiden ohjaavan ihmisen toimintaa, vaikka tämä ei aina sitä haluaisi tai niitä tietoisesti hyväksyisikään.

Käytin esimerkkinä henkilöä, joka näkee poikansa leikkivän yllään prinsessamekko. Pojan pukeutuminen ”tyttöjen” vaatteisiin herättää helposti tuntemuksen, että tilanteessa on jotakin vialla. Tuntemus syntyy, vaikka toivoisikin lapsensa leikkivän, miten tämä itse vain haluaa, eikä uskoisi prinsessaleikillä olevan merkitystä pojan sukupuolisuuden tai seksuaalisuuden kannalta. Sukupuolitetut vessat aiheuttavat samanlaisen automaattisen kategorisoinnin. Miesten vessan käyttö tuntuu naisesta vääraltä ja päinvastoin, vaikka vessan käyttäjä olisi rakennuksessa aivan yksin ja uskoisi, ettei ”väärrään” vessaan menemisestä koituisi haittaa. Vaikka asiaan ei arjessa kiinnitä huomiota, omalle sukupuolelle suunnatun vessan käyttö tuntuu oikealta. Samanlainen oikeanlaisuuden tunne ohjaa ihmistä noudattamaan yhteisönsä muitakin sukupuolitetuun käytökseen liittyviä opittuja normeja.

Automaattisia kategorisointeja liittyy myös muihin asioihin. Sana ”tiedemies” tuo esiin tutkijoihin liitetyn oletusarvoisen sukupuolen, ja samalla hänet automaattisesti luokitellaan valkoihoiseksi, keskiluokkaiseksi ja heteroseksuaaliseksi luokittelijan omista ominaisuuksista riippumatta. Jos käy ilmi, ettei tutkija vastaakaan luokitusta, se saa monet tahtomattaan kyseenalaistamaan tutkijan ammattitaidon. Tällöin hänen väitteisiinsä suhtaudutaan kriittisemmin. Osa Jukolan esittelemistä vinoumista liittyy juuri tähän. Jos tutkimuksen tekijä on esimerkiksi hyvässä yliopistossa työskentelevä valkoihoinen mies, hänen tutkimuksensa herättää arvioijassa automaattisesti hyväksyvemmän asenteen kuin silloin, kun kriteerit eivät täyty. Näin käy, vaikkei arvioija tietoisesti uskoisikaan, että näillä ominaisuuksilla olisi tekemistä laadukkaana tutkimuksen teon kanssa.

Niin ikään Thorgeirsdottirin kritiikki kohdistui samantyyliisiin taustaoletuksiin ihmisestä talouden toimijana. Riippumatta siitä, tarkastellaanko idealisoitua talouden toimijaa vai tieteellisen tutkimuksen tekijää, näihin liitettyjen automaattisten kategorisointien avaaminen paljastaa usein oletuksen, jonka mukaan toimija tai yksilö täyttää maskuliinisen ihanteen. Ilmiö vaikuttaa niin käytännön elämän kuin myös tieteellisten teorioiden kehittelyn taustalla. Monet aiheet, joilla ei ole avoimesti tekemistä sukupuolen kanssa, paljastuvat kuitenkin sukupuoleen liittyviksi, kun pintaa vähän raaputetaan.